

УДК 340.1

Ю.В. Цуркан-Сайфуліна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»

ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ ДИСКУРС ПРАВА І ВЛАДИ

Анотація. У статті досліджуються філософсько-правові аспекти взаємодії дискурсів права і влади з позицій герменевтики та фундаментальної онтології. Показано, що герменевтичний вимір права і влади значною мірою зумовлений взаємодією двох мовних систем. Мовне буття права претендує на владність, адже це є запорукою його ефективного існування. Мовне буття влади залежить від легітимності, яка може бути забезпечена лише правом.

Ключові слова: правова герменевтика, політична герменевтика, дискурс права, дискурс влади.

Постановка проблеми. Сучасна філософсько-правова герменевтика утворює самостійний методологічний дискурс багатьох проблем сучасної юриспруденції. Більшість її ідей, пов'язаних з виробленням специфічної методології правового пізнання, яка характеризується невиведенням права за рамки його контексту, а відтак — відмовою від осмислення права на поняттєвому рівні, часто обертаються довкола питань смислової та владної зумовленості дискурсів. Влада є постійним і невід'ємним тлом функціонування правового дискурсу, у зв'язку із чим важливим та актуальним є питання щодо взаємодії та взаємозалежності цих дискурсів

Аналіз основних публікацій за темою. Під сучасною філософсько-правовою герменевтикою нами розуміється сума досліджень, яка проводиться такими авторами як Г.-Г. Гадамер, П. Рікбор, К.-О. Апель, а також вітчизняними і російськими авторами: В.В. Дудченко, О.І. Овчинніков, Ю.М. Оборотов,

А.А. Козловський, а також іншими дослідниками. Сучасна філософсько-правова герменевтика характеризується відносним відходом від доволі вузьких проблем інтерпретації до питань контекстуального буття права, відмови від його сприйняття на концептуальному рівні. Право не може бути відділеним від контексту пізнання, і в цьому проявляється цінність пізнавальної традиції. Сьогодні філософсько-правова герменевтика тісно пов'язана з деякими темами аналітичної філософії права, правової семіотики та правової феноменології, особливо в справі аналізу так званих «дискурсивних практик», тобто специфічних комплексних обговореннях та судженнях про символи та ідеї, які можуть проходити і поза реальним часом.

Мета статті — визначити взаємовплив та взаємопроникнення герменевтичних дискурсів права і влади.

Виклад основного матеріалу. Виникнення герменевтики пов'язане з формуванням ідеї про відмінності між знанням

про природу і знанням про культуру. У цьому сенсі герменевтика пропонує відмовити від сцієнтизму в осягненні правових явищ. З одного боку, це означає, що юридичне знання перестає претендувати на науковість у строгому сенсі цього слова. З іншого, це стає його перевагою, оскільки воно виходить за межі суто наукової раціональності у більш широкі сфери культури.

У сучасній герменевтиці розуміння не прикладна задача при тлумаченні текстів, а фундаментальна характеристика, яка визначає людське буття і мислення. У зв'язку з цим виникла проблема використання гуманітарних традицій діалогу культур, і, наприклад, політична наука стала перед необхідністю розробки нової гуманітарної методології політичного аналізу, яка названа політичною герменевтикою [1, с. 6]. Політична герменевтика, як і правова герменевтика, обертаються довкола дискурсу влади, хоча він і не завжди може бути виражений прямо.

У ХХ ст. альтернативою позитивістської парадигми в політичній та юридичній науці став культуроцентричний підхід, який проголосив рівноправність і безумовну цінність всіх типів політичних і правових культур в сучасному світі. Якщо в рамках позитивістського підходу політичний діалог, оформлений як правовий дискурс, припускав прийняття для партнерів єдиних універсальних норм і правил політико-правової взаємодії, сформульованих з позицій європоцентризму, то культуроцентрична парадигма передбачає принципово інші методи.

Необхідний аналіз політичного діалогу в полікультурному контексті: з боку представників кожної цивілізації, яка бере участь у взаємодії. І тут політична герменевтика як мистецтво «розпізнавання» і інтерпретації політичного партнера іншої культури покликана зіграти особливу роль.

Політична герменевтика, таким чином, раніше, ніж правова, усвідомила важливість відходу від жорстких технологій нав'язування єдиних універсальних норм і правил політичної гри і освоїти нові, «м'які» технології розуміння і інтерпретації цінностей інших політичних культур. Загальнонаукова гуманітарна методологія накопичила деякі загальні принципи «розуміючого» знання, які необхідно адаптувати до політико-правової сфери. Політична герменевтика стала новою науковою методологією ведення політичного діалогу в умовах культурного розмаїття і рівноправності світових цивілізацій, чим зумовила підвищення статусу владної проблематики вже в герменевтиці правовій. Такий глибинний концептуальний зв'язок між правовою та політичною герменевтикою в осягнення владних підвалин права вимагає більш детального аналізу.

Проблематика політичної герменевтики може бути сформульована у вигляді соціокультурного феномену: для людини політичної розуміти партнера іншої культури — значить переноситися і інший соціокультурний вимір. Цей парадокс, в свою чергу, відсилає нас до ще більш фундаментальних питань: яким чином політична культура цивілізації, об'єктивуючись, виявляє значення, піддається інтерпретації і розуміння іншими культурами, долає свою власну соціокультурну ідентичність?

Сьогодні політична герменевтика знаходиться в процесі свого становлення і тому особливо важливо визначити загальні теоретичні передумови і простір основних цілей. Як наука і мистецтво інтерпретації політичної поведінки партнера «інший» культури, політична герменевтика розробляє методологію визначення та розуміння базових цінностей, здійснення яких і становить щораз особливу політичну культуру. Отже, можна говорити про політичну

герменевтику як про певний спосіб пізнання світу політичного, маючи на увазі розробку методології тлумачення тексту політичної культури або психоаналізу політичного партнера [2, с. 9]. Схожі цілі переслідує й правова герменевтика. Як підкреслюється в науковій літературі, герменевтика має справу з дискурсивними практиками, які, своєю чергою, вимагають ставлення до Іншого як до себе [3, с. 5].

Можна уявити метод політичної герменевтики у вигляді безперервної розробки все більш точних ескізів картини світу політики і влади: спираючись на факти, ми повинні постійно здійснювати «накидання сенсу». І як тільки в картині світу влади починає прояснюватися якийсь сенс, ми повинні зробити перший попередній набрис всієї картини в цілому.

За аналогією з політичною герменевтикою правова герменевтика покликана стати новою науковою методологією ведення діалогу в умовах різноманітності правових культур і рівноправності світових цивілізацій. Правова герменевтика здатна забезпечити визначення і розуміння базових правових цінностей, здійснити розробки тлумачення тексту правової культури, психоаналізу учасників правових відносин, скласти картину правових світів інших цивілізацій. При цьому розуміння передбачає особистісну спрямованість суб'єкта в досягненні цілісної змістовної причетності до правовому феномену [4, с. 20].

Політична і правова герменевтики припускають особливу логіку, яка є неklasичної, значно відрізняючись від формальної логіки. Герменевтична логіка покликана інтерпретувати нераціональні моменти, неодмінно характерні для будь-якої правової культури. Спроба раціоналізувати нераціональні чинники правового світу є нетривіальним завданням герменевтичної логіки.

В.Г. Кузнецов представляє герменевтичну логіку у вигляді деякого процесу: «Ми розуміємо А, якщо і тільки якщо 1) знаємо сенс відомих частин А; 2) існує реконструкційна гіпотеза h про сенс А; 3) наділяємо змістом (інтерпретуємо) незрозумілий залишок; 4) пояснюємо роль кожного елемента (частини) в структурі цілого А щодо гіпотези h ; 5) якщо гіпотеза h дозволяє пояснити роль кожної частини і формуванні сенсу цілого А, то процес завершується (ми осягаємо сенс А, тобто розуміємо А), а якщо роль здебільшого не пояснена, то формулюється нова реконструкційна гіпотеза і процес повторюється, починаючи з другого пункту. І так до тих пір, поки не буде встановлено сенс А» [5, с. 175-176].

Разом з тим слід підкреслити, що правова герменевтика як гуманітарна наука, для того щоб залишатися суворю, повинна неодмінно бути неточною. Правовий світ — безперервно мінлива сфера дійсності, тому людина в такій сфері повинна передбачити мінливість. Сталість зміни, взята в необхідності її протікання, є законом герменевтичного дослідження.

Таким чином, використання герменевтичного підходу не може бути обмежена тлумаченням права, а має мати вихід на всю систему правового регулювання і правового пізнання. Необхідно його пов'язати з існуванням різних правових культур, правових систем, правових сімей, оскільки свобода, демократія, відповідальність, влада по-різному інтерпретуються в праві різних цивілізацій. На цьому шляху розкривається перспектива самостійного існування національних правових культур, в тому числі національної правової культури України з власним баченням проблем прав людини, правової держави, поділу влади, місцевого самоврядування тощо, що забезпечує реальне втілення ідей

свободи і справедливості, відповідних нашому правовому менталітету і умовам юридичного буття.

З позицій філософсько-правової герменевтики, між правом і владою є свого роду «кордон з'єднання», тобто та смислова та символічна межа, яка виступає сукупністю синапсів між цими двома безумовно важливими соціальними інститутами. Кордон як з'єднання розуміється як узгодженість, що дозволяє реалізувати спільності, тобто як єдність. По-перше, «єдність» може трактуватися як зведення до чогось одного, і тоді влада як організуюча діяльність одного досягає своєї тотальності, а право втрачає власну предметність. У такому випадку соціальне буття стає однорідним. Влада організовує простір через повторення, насильницьку ре-продукцію себе в порядок соціальності. Влада повторює себе безліч разів, досягаючи байдужості, тобто насильство влади постає як досягнення байдужості. По-друге, «єдність» може інтерпретуватися як погодженість, об'єднання «голосів» двох інститутів. Виникає «су-місність», в якій різні голоси можуть говорити і бути зрозумілими один одному. Вони зрозумілі, оскільки єдність існування заснована на єдності сенсу, який може пред'являти, проявити себе безліччю способів. Вибудовується безліч дискурсів через безліч «точок зору», що призводить до їх перетину. Досягається такий перетин безлічі дискурсів або «точок зору» через говоріння суб'єкта, оскільки він вільний говорити, використовуючи безліч способів говоріння, безліч дискурсів, безліч «точок зору». Таким чином влада і право можуть розумітися засобами одного дискурсу, зв'язаного одними й тими ж синапсами-патернами, які кодують певний соціальний смисл владних підвалин права.

Відповідно до теорії *vita activa* Х. Арндт соціальний простір може бути

сконструйовано завдяки організуючій діяльності влади, яка збирає людей заради однієї мети — «су-місне» існування. Сутність людського спів-товариства укладена у владі, вона є носієм смислів спів-існування, запорукою взаємності різних каналів комунікацій. Х. Арндт визначає, що влада виникає серед людей, коли вони діють спільно, і зникає тоді, коли вони розсіюються [6, с. 30]. Владна взаємність забезпечує як біологічне, так і соціальне виживання. Влада, завдяки якій можливе співіснування людей є, таким чином, сутнісною характеристикою їх «су-місного» проживання. У чому ж тут полягає роль права?

Як учениця М. Гайдеггера Х. Арндт слідом за ним розглядає сутність людського існування як таке, що відбувається в мові. М. Гайдеггер виділяє старовинні дефініції, згідно з якими «ми як раз ті істоти, які володіють даром мови, і у яких, отже, вже є мова. Більше того, дар мови не якась одна з людських здібностей поряд з багатьма іншими. Дар мови відрізняє людину, тільки й знаючи її людиною. Цією рисою окреслена її сутність. Людина не була б людиною, якби їй було відмовлено в тому, щоб говорити — непинно, всеохоплююче, про все, в різноманітних різновидах і здебільшого в невисловленому «це є те». Оскільки все подібне забезпечується мовою, сутність людини покоїться в мові» [7, с. 259]. Тому, згідно герменевтичного підходу, ми вважаємо, що влада як сутнісна характеристика людського існування також укорінена в мові. Чи так само з правом?

Мова і мислення як основи фундаментальної онтології є важливими маркерами того, що називається дискурсом права. Однак дослідження правового мислення за допомогою основних понять правової герменевтики (герменевтичного кола, передумови розуміння, ейдетичної

редукції, оцінки) у вітчизняному правовому науковому просторі майже відсутні. Актуальність розгляду герменевтики для правового мислення пояснюється втіленням у ньому герменевтичних принципів інтерпретації: автономії об'єкта; когерентності значення; актуальності значення, які отримали в філософській та юридичній літературі назву герменевтичних канонів інтерпретації [8, с. 65].

Складність питання про єдність логічного та дискурсивного просторів буття права наводить на думку про існування граничних підстав права [9]. В останніх філософсько-правових дослідженнях пропонується акцент перемістити з нормативних на ціннісно-сміслові засади права, які мають значення не лише для обґрунтування його в цілому, а й для культурно-цивілізаційного виправдання та суспільно-громадянського визнання [10, с. 88-89]. Можна помітити, що, визначаючи граничний простір, в якому існує право, зазвичай виходять з онтологічних його характеристик як певної сфери. Однак існує й інший бік проблеми — гносеологічний. Розглядаючи право з когнітивної точки зору, можна виявити, що єдиною реальною межею нашого пізнання у правовій сфері є мова. Людина у своєму мисленні не здатна вийти за межі мови. Як зазначав свого часу класик логічного позитивізму та один з фундаторів філософії мови Л. Вітгенштейн, «світ — це факти у логічному просторі» [11, аф. 1.13]. Логічний простір же, за філософом — це межа людської думки, а отже — межа усього, що людина може знати, розуміти, відчувати та виражати.

Правова сфера, звісно, не є винятком. Як з позицій класичної юриспруденції, де панує раціонально-логічний тип правового мислення, так і в рамках некласики, що апелює до над- та ірраціонального, мова є єдиною межею, за рамки якої ми не можемо вийти.

Характерною у цьому сенсі є думка про те, що робота юриста з текстами — це душа його професії [12, с. 3]. Однак мовні (зокрема, лінгвістичні) аспекти буття правової сфери проблемою текстуральності не обмежуються.

Єдність та спів-існування права та влади з точки зору філософсько-правової герменевтики виражається також у тому, що ці обидва дискурси не мають кінцевої мети, вони важливі як процес. На переконання І.Н. Грязіна, право як певний текст спочатку передбачає дискурсивність. Дослідник послідовно розгортає кілька тез: 1) право повинно бути текстом (в широкому сенсі цього слова — як сукупність символів, що підлягають декодуванню); 2) право є нелінійним текстом; 3) нелінійний текст постає як міф [13, р. 73]. Тут використовується ідея, відповідно до якої нелінійним нарративом вважається текст, який не має початку, а відповідно не має внутрішньої оповідної логіки. Наприклад, для Ф. Кафки в його «Процесі» право постає у формі дискурсивного міфу в тому зв'язку, що воно існує саме по собі, як аналог перфомансу в мистецтві [14]. І у зв'язку з цим неможливо простежити початок і кінець права, воно існує поза лінійним дискурсом і кожна його частина має смислову самостійність.

Подібна ситуація спостерігається і з дискурсом влади. Мовна дія, що лежить в основі «су-місного» існування, постає в просторі мови в сфері публічного. Публічне, згідно Х. Арндт, постає як простір політики, тобто явленість громадського простору. Бажанню жити разом саме політичні інститути надають структурованості. Виникле суспільство в зв'язку з цим є політичним суспільством [15, с. 111]. Будь-яка політична дія, коли вона не користується засобами насильства, здійснюється через мову. Здійснити політичну дію означає проявити здатність переконати за допомо-

гою слів за допомогою складання чітко вибудованого тексту. Виникає словесний обмін, певна мовна комунікація. Щоб переконати, перемогти в цьому процесі, необхідно використовувати закони побудови мови, правила риторики.

Згідно П. Рікьору, організація владою простору являє собою акт говоріння. Процес висловлювання є процес мовних дій. Дія означає говоріння, оповідання. Оповідання здійснюється за допомогою вибудовування актів дискурсу, які «самі по собі є певними типами дій» [16, с. 40]. Визначення того, хто здійснює дію, дозволяє виділити сенс самої дії. Оповідальна ідентичність враховує часовий вимір існування. У формі «оповідання на тему повсякденного життя, історичного оповідання або розповіді, пов'язаного з вигадкою, життя знаходить єдність і може бути розказане» [16, с. 41]. Збудований подібним чином дискурс може самоідентифікуватися і самовизначитися в процесі бесіди. Словесний обмін можливий тільки на основі створення мови як сукупності правил такого обміну і такого розподілу, тобто мовні правила об'єднують людей, вибудовуючи між ними «безмежну комунікацію». Створена комунікація об'єднує в діях суб'єкта дружнього обміну і «третього», тобто будь-кого. «Співіснування» всіх агентів, залучених в довірчі взаємодії засновано на порядку визнання. Останні дозволяють розглядати «різного роду спільноти як утворення, що взаємно визнають один одного, визнають кожного тотожним собі і одних — іншим» [16, с. 45]. Політика буде принцип, створює правила визнання, згідно з якими зобов'язання повинні виконуватися. Таке правило поширюється на кожного «співіснуючого» в суспільстві і підтримується завдяки взаємній обіцянці, що може бути виражена, наприклад, у формі суспільного договору чи конституції, за рахунок чого забезпечується з'єднання правового

та політичного дискурсів. Таким чином, політика постає як «сфера здійснення прагнення до благого життя» [16, с. 47], а політичне деформування громадських зобов'язань веде до порушення обіцянок, що даються в приватному порядку, і руйнує в цілому вихідні принципи «співіснування». Досягнення суспільної згоди з дискутованих проблем, тобто консенсусу, — основне завдання публічної політики [17], агенти якої досягають його за допомогою нав'язування легітимного порядку в соціальному полі.

Саме таке нав'язування відбувається за рахунок уже правового дискурсу, в якому політичні цінності та мотиви набувають правової визначеності. Показово, що саме в рамках нормального дискурсу відбувається оформлення цінностей права, їх проникнення в нормативну складову правової матерії. Виникнення нових правових норм, зміна чи скасування старих завжди пов'язана з ціннісними мотиваціями, що можуть існувати як у формі суспільної необхідності, так і в формі цивілізованого лобі. Цей етап філіації цінностей права сьогодні перебуває в центрі уваги тих науковців, які досліджують процеси нормотворчості, її стадій, причин, прийомів, стратегій та технік [18, с. 121].

Влада являє собою повну характеристику, що дозволяє вибудувати цілісне існування соціуму, і пред'явити потенціал як можливість соціальної реальності. Оскільки влада є спосіб «сумісного» співіснування людей, будучи необхідною характеристикою соціальної реальності, остільки вона може бути заявлена в просторових категоріях, структурних відносинах. У той же час суспільство вибудовується як мовна реальність людського буття, будучи співіснуванням людського буття, і як подія являє собою тимчасове існування через конструкт влади. Влада висуває «сумісне» буття як співіснування

соціального буття. Точкою перетину соціального буття є ставлення просторової об'єктивності «сумісного» існування і тимчасової суб'єктивності співіснування соціальної реальності. Структура влади може бути представлена як єдина похідна характеристика соціального простору і соціального часу, що тісним чином прив'язує її просторового та темпорального дискурсу права [19, с. 32].

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що герменевтичний дискурс права і влади пов'язаний з уявленнями про єдність і розділеність світу соціального «співіснування». Роль дискурсивних практик виражена в тому, щоби створити спільний простір інтерпретації та

осягнення владно-політичного дискурсу. Сам по собі цей дискурс є примусовим в сенсі мовного насилля, яке пов'язане з неможливістю суб'єкта політичного та правового процесу вийти з дискурсу без жодних наслідків для себе. Така примусовість дискурсу, специфічна конструкція владного і правового співіснування ведуть до уявлення про право і владу як про подію, що характеризує буття в суспільстві, тобто як частину людської екзистенції. При цьому характерними стають зв'язки між правовою і політичною герменевтикою, які виявляються з'єднаними уявленнями про легітимне правління, про раціональність та нераціональність в людських уявленнях про легітимний владний примус.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Василенко И.А. Диалог цивилизаций: социокультурные проблемы политического партнерства / И.А. Василенко. — М. : Эдиториал УРСС, 1999. — 312 с.
2. Василенко И.А. О возможностях политической герменевтики / И.А. Василенко // Вопросы философии. — 1999. — № 6. — С. 3-12.
3. Суслов В.А. Герменевтика права / В.А. Суслов // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 2001. — Т. 5. — С. 5-9.
4. Оборотов Ю.М. Герменевтичний метод у правознавстві / Ю.М. Оборотов // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2000. — № 1. — С. 19-21.
5. Кузнецов В.Г. Герменевтика и гуманитарное познание / В.Г. Кузнецов. — М. : Издательство МГУ, 1991. — 192 с.
6. Соловей А.М. и др. Політична концепція тоталітаризму ханни арендт / А.М. Соловей, В.Ю. Штерн // Панорама політологічних студій: Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. — 2013. — Т. 10. — С. 27-32.
7. Хайдеггер М. Время и бытие / М. Хайдеггер. — М. : Республика, 1993. — 445 с.
8. Андрушко І.Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук; 12.00.01 / І.Я. Андрушко. — Одеса, 2015. — 205 с.
9. Максимов С. До питання про засади права: спроба систематизації / С. Максимов // Право України. — 2011. — № 8. — С. 38-45.
10. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції / за ред. Ю.Н. Оборотов. — Одеса : Фенікс, 2012. — 492 с.
11. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн; transl. Добросельский Л. — М. : АСТ; Астрель, 2010. — 192 с.
12. Общетеоретическая юриспруденция. учебный курс / за ред. Ю.Н. Оборотов. — Одеса : Фенікс, 2011. — 436 с.
13. Грязин И.Н. Право есть миф / И. Н. Грязин // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 2011. — № 5. — С. 72-95.
14. Grazin I. Kafka's myth of law / I. Grazin // Journal of International Law. Michigan University. — 1999. — Т. 8, № 2. — С. 204-220.
15. Арендт Х. Джерела тоталітаризму / Х. Арендт; пер. Верлок В. та Горчаков Д. — К. : Дух і літера, 2005. — 584 с.

16. Рикёр П. Герменевтика. этика. политика / П. Рикёр. — М. : Academia, 1993. — 160 с.
17. Шматко Н.А. Плюрализация социального порядка и социальная топология / Н.А. Шматко // Социологические исследования (СОЦИС). — 2001. — № 9. — С. 14-19.
18. Горобець К.В. Аксиосфера права та її компоненти : дис. ... канд. юрид. наук; 12.00.12 / К.В. Горобець. — Одеса, 2012. — 204 с.
19. Стовба О.В. Правова ситуація як онтологічна основа правової реальності : дис. ... канд. юрид. наук; 12.00.12 / О.В. Стовба. — Харків, 2005. — 195 с.

Цуркан-Сайфулина Ю.В.

Герменевтический дискурс права и власти.

Аннотация. В статье исследуются философско-правовые аспекты взаимодействия дискурсов права и власти с позиций герменевтики и фундаментальной онтологии. Показано, что герменевтическое измерение права и власти в значительной степени обусловлено взаимодействием двух языковых систем. Языковое бытие права претендует на властность, ведь это является залогом его эффективного существования. Языковое бытие власти зависит от легитимности, которая может быть обеспечена только правом.

Ключевые слова: правовая герменевтика, политическая герменевтика, дискурс права, дискурс власти.

U. Tsurkan-Saijulina

Hermeneutic discourse of law and power.

Summary. The article investigates the philosophical and legal aspects of interaction between discourses of law and power from the standpoint of hermeneutics and fundamental ontology. It is shown that the hermeneutic dimension of law and power is largely caused by the interaction of two language systems. Language being of law claims for authoritativeness, because it is the key to its effective existence. Language being of power depends on legitimacy, which can only be provided by law.

Keywords: legal hermeneutics, political hermeneutics, discourse of law, discourse of power.

